

ЗДОБУТКИ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ ЩОДО РОЗВИТКУ НАУКОВИХ ОСНОВ ҐРУНТОЗАХИСНОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ПОЛТАВЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ ст.

Встановлено здобутки українських вчених вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ Полтавщини щодо розвитку наукових основ ґрунтозахисного землеробства у другій половині ХХ ст. Науковцями з'ясовано, що ґрунтозахисне землеробство максимально базувалося на застосуванні безполицевого обробітку ґрунту і впровадженні ґрунтозахисних сівозмін з вирощуванням багаторічних бобових трав упоперек схилу. Визначено, що з метою підвищення родючості та зменшення деградації ґрунтів важливим було застосування ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур, органо-мінеральних систем удобрення з використанням рослинних решток, гною, компостів та зелених добрив.

Ключові слова: розвиток, наукові основи, ґрунтозахисне землеробство, ґрунтозахисні сівозміни, родючість ґрунту, деградація ґрунту.

З метою забезпечення потреб внутрішнього ринку та стабільного експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції, покращання її якості згідно з міжнародними стандартами, а також запобігання деградаційним ґрунтовим процесам, велике значення має запровадження ґрунтозахисного землеробства на основі застосування безполицевого обробітку ґрунту, ґрунтозахисних сівозмін з вирощуванням багаторічних бобових трав упоперек схилу, органічного удобрення тощо¹.

Окремі аспекти вирішення вищенаведеної проблеми знайшли своє відображення у наукових працях вчених: А. С. Антоненць, П. І. Бойка, Н. П. Коваленко, Ф. Т. Моргуна, М. М. Опари, В. М. Писаренка, П. В. Писаренка, О. Г. Тараріка, М. К. Шикуди та інших. За їхніми висновками ґрунтозахисне землеробство максимально базується на застосуванні безполицевого обробітку ґрунту і впровадженні ґрунтозахисних сівозмін з вирощуванням багаторічних бобових трав упоперек схилу, використанні рослинних решток, гною та компостів, зелених добрив, органічних відходів виробництва з метою підвищення родючості та зменшення деградації ґрунтів і забезпечення повноцінного живлення сільськогосподарських культур².

Метою статті є з'ясування та обґрунтування здобутків вчених галузевих вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ УРСР щодо розвитку наукових основ ґрунтозахисного землеробства у Полтавському регіоні у другій половині ХХ ст., встановлення значення його складових у підвищенні родючості ґрунту і покращанні навколишнього природного середовища країни.

У другій половині ХХ ст. велике значення приділяли розвитку наукових основ ґрунтозахисного землеробства у різних ґрунтово-кліматичних умовах УРСР. У 1956 р. за постановою ЦК КПУ і РМ УРСР «Об організації Української академії сільськогосподарських наук при Министерстве сельского хозяйства УРСР» створено Українську Академію сільськогосподарських наук (УАСГН), якій підпорядковувались галузеві науково-дослідні установи Міністерства сільського господарства УРСР³. На УАСГН було покладене науково-методичне керівництво державними обласними сільськогосподарськими дослідницькими станціями, які за постановою ЦК КПУ і РМ УРСР №524 «Про заходи поліпшення роботи науково-дослідних установ з сільського господарства» від 10 травня 1956 р. були організовані у різних ґрунтово-кліматичних умовах. На основі Українського філіалу Всесоюзного науково-дослідного інституту кормів Міністерства радгоспів УРСР було створено Полтавську державну обласну сільськогосподарську дослідну станцію (Полтавська ДОСГДС) (нині – Полтавська державна сільськогосподарська дослідна станція ім. М. І. Вавилова НААН), яка вирішувала проблеми розвитку наукових основ ґрунтозахисного землеробства для Полтавського регіону УРСР⁴.

На Полтавській ДОСГДС досліджували ефективність попередників сільськогосподарських культур, способів обробітку ґрунту і удобрення у сівозмінах, терміни, способи посіву і норми висіву, способи догляду за культурами і методи збирання зернових, зернобобових, круп'яних

культур, кукурудзи, картоплі, цукрових буряків, овочевих та інших культур у ґрунтово-кліматичних умовах Полтавської області та впровадження досягнень науки і техніки в сільськогосподарське виробництво регіону⁵. Наукові висновки і пропозиції з проблем ґрунтозахисного землеробства перевірялись у науково-дослідних господарствах, колгоспах і радгоспах Полтавської області. Після перевірки результатів досліджень у виробничих умовах, місцеві сільськогосподарські органи разом із вченими організовували широке впровадження новітніх пропозицій у виробництво⁶.

За постановою ЦК КПУ і РМ УРСР №939 «Про підготовку та здійснення сівби озимих культур у колгоспах і радгоспах УРСР під урожай 1959 р.» від 26 липня 1958 р. визначено, що своєчасна та високоякісна підготовка ґрунту і здійснення сівби озимих зернових у кращі агротехнічні терміни добірним насінням районованих сортів було однією з важливих умов одержання високих врожаїв озимих зернових культур⁷. У Полтавській області було заплановано посів озимих зернових культур на 638,3 тис. га, що становило 5,4% від його загального обсягу⁸.

У березні 1960 р. у м. Київ відбулась сесія Загальних зборів УАСГН, в роботі якої взяли участь академіки і члени-кореспонденти УАСГН, ВАСГНІЛ, АН УРСР, директори та співробітники сільськогосподарських науково-дослідних інститутів і станцій, професори та викладачі вищих навчальних закладів, керівні працівники сільськогосподарських організацій та представники громадськості⁹. Було обговорено доповіді директорів і співробітників галузевих науково-дослідних інститутів та станцій, професорів і викладачів вищих навчальних закладів УРСР. Зокрема, завідувача відділу кормів Полтавської ДОСГДС М. В. Максименка про розроблення польових та кормових сівозмін з вирощуванням бобово-злакових травосумішок та застосуванням безполіцевого обробітку ґрунту зі збереженням мульчі на поверхні ґрунту¹⁰.

У 1961 р. на Президії УАСГН наведено інформацію про поліпшення селекційної роботи і сортовипробування сільськогосподарських культур в УРСР. На Полтавській ДОСГДС отримали значні результати з селекції кормових культур, зокрема кормових буряків сорту «Полтавські білі»¹¹. Їх вирощування у зерно-бурякових сівозмінах сприяло підвищенню родючості ґрунту та урожайності сільськогосподарських культур¹². З метою популяризації наукових здобутків Президія УАСГН зобов'язала науково-дослідні та вищі навчальні заклади залучати кращі наукові результати для підготовки наукових видань щодо розроблення системи ведення господарювання у різних ґрунтово-кліматичних умовах УРСР, у тому числі й Полтавської області¹³. Завдяки діяльності вчених Полтавської ДОСГДС одержано високі урожаї озимої пшениці, кукурудзи, гороху та інших провідних культур регіону.

Упродовж 1950-х – 1960-х років науковцями галузевих науково-дослідних установ УРСР встановлено ефективність ґрунтозахисних заходів у землеробстві різних ґрунтово-кліматичних умов УРСР. Зокрема, за напрямками: «Розроблення і впровадження у виробництво системи сівозмін» під керівництвом кандидата сільськогосподарських наук В. О. Пастушенка; «Розроблення та впровадження системи обробітку ґрунту у сівозмінах» під керівництвом кандидатів сільськогосподарських наук А. Н. Мельничука, Ф. А. Попова; «Розроблення і впровадження системи удобрення сільськогосподарських культур у сівозмінах» під керівництвом академіка УАСГН П. А. Власюка, члена-кореспондента УАСГН П. О. Дмитренка; «Захист сільськогосподарських культур від хвороб і шкідників» під керівництвом академіка УАСГН В. П. Васильєва¹⁴. На Полтавській ДОСГДС разом із вченими Всесоюзного сільськогосподарського інституту цукрових буряків, Українського науково-дослідного інституту землеробства, Українського науково-дослідного інституту селекції та генетики розроблено агротехнічні основи побудови зерно-бурякових і кормових сівозмін, ґрунтозахисного обробітку ґрунту, системи удобрення та захисту сільськогосподарських культур від хвороб і шкідників для Полтавського регіону УРСР¹⁵.

Науковці О. Ф. Глянецв, М. А. Греков, О. М. Надєждін, І. Д. Рогоза встановили ефективність складу і співвідношення культур у зерно-бурякових і кормових сівозмінах, їх дію на родючість ґрунту і збір сільськогосподарської продукції. Ними встановлено продуктивність сівозмін залежно від насичення цукровими буряками, кукурудзою, озимою пшеницею і зернобобовими культурами. Визначено ефективність кукурудзи як попередника озимої пшениці, дію різних видів зайнятих парів на продуктивність сівозмін, дію багаторічних трав і однорічних культур, зайнятих та чистого пару на родючість ґрунту і врожайність сільськогосподарських культур, дію попередників на якість коренеплодів цукрових буряків, зерна озимої пшениці та кукурудзи¹⁶. Здійснено виробниче оцінювання наукових досліджень сівозмін і узагальнення досвіду колгоспів та радгоспів з їх освоєння¹⁷. Встановлено ефективні сівозміни із зайнятими парами і багаторічними травами та визначено дію багаторічних трав, чистого і зайнятих парів на родючість ґрунту і урожайність сільськогосподарських культур¹⁸.

Вчені О. Ф. Глянцев, А. Н. Мельничук, Ф. А. Попов, І. Д. Рогоза встановили ефективність дії системи глибокої оранки на урожайність сільськогосподарських культур у сівозмінах, ефективність методів боротьби з бур'янами¹⁹. Ними рекомендовано застосування зяблевого обробітку ґрунту, передпосівної підготовки ґрунту під цукрові буряки, кукурудзу і озиму пшеницю після непарових попередників. Встановлено поряд з полицевою оранкою ефективність безполицевого обробітку ґрунту за методом Т. С. Мальцева у зерно-просапних сівозмінах²⁰. Науковці В. П. Васильєв, О. М. Вишинський, О. Ф. Глянцев, П. О. Дмитренко, І. Д. Рогоза, І. Г. Рождественський, А. А. Тонкаль визначили ефективність норм і способів внесення органічних та мінеральних добрив на урожай і якість сільськогосподарської продукції, ефективність застосування вапняних добрив, економічне оцінювання системи органо-мінерального удобрення у зерно-бурякових та травопільних сівозмінах²¹; розробили ефективні заходи боротьби з шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур²².

Для підвищення урожайності трав'яних сумішок І. Д. Рогозою розроблено агротехнічні заходи, встановлено значення цих сумішок для відновлення родючості ґрунту у травопільних сівозмінах із застосуванням фосфорно-калійних добрив²³. Визначено ефективні польові зерно-бурякові сівозміни для спеціалізованих господарств Полтавського регіону із розвиненим тваринництвом, встановлено основні принципи побудови прифермських сівозмін з обґрунтуванням чергування і співвідношення кормових культур, що забезпечило виробництво кормів у зеленому конвеєрі²⁴.

У середині 1960-х років розроблення та удосконалення наукових основ ґрунтозахисного землеробства із врахуванням ґрунтово-кліматичних умов УРСР виконували в Українському науково-дослідному інституті землеробства разом із співвиконавцями²⁵. Зокрема, у відділі рільництва Полтавської ДОСГДС за темою: «Дослідження польових сівозмін різного ступеня інтенсивності, способів обробітку ґрунту, агротехнічних заходів, способів та норм внесення добрив, що сприятиме отриманню високих урожаїв сільськогосподарських культур у колгоспах і радгоспах Полтавської області», «Ефективність травосумішок багаторічних трав з двома бобовими компонентами для кормових сівозмін на польових землях»²⁶.

На початку 1960-х років за результатами досліджень Полтавської ДОСГДС у 1,6 тис. колгоспах регіону на 1,5 млн. га запровадили 3,6 тис. науково обґрунтованих польових, кормових та спеціальних сівозмін²⁷. Український науково-дослідний інститут економіки і організації сільського господарства та Полтавська ДОСГДС допомагали колгоспам і радгоспам Полтавської області у складанні перспективних планів розвитку сільського господарства у 1960-х роках. На прикладі колгоспу «Україна» Полтавської області розроблено систему раціонального ведення господарювання на основі впровадження ґрунтозахисних заходів²⁸. Як дослідно-показове господарство Полтавської області із застосуванням ґрунтозахисного обробітку ґрунту відзначився радгосп ім. 9 Січня під керівництвом Якубенка²⁹.

Незважаючи на активізацію багатьох наукових напрямів, зростання результативності наукових розроблень, намітилися певні їх недоліки, зокрема не приділено належної уваги опрацюванню методичних підходів. Українська академія сільськогосподарських наук стала заручницею кон'юнктурних політичних рішень, ідеологічного тиску, притаманних радянській добі. При черговій реорганізації управління сільським господарством відповідно до постанови ЦК КПУ і РМ УРСР від 4 травня 1962 р. УАСГН ліквідували і всі науково-дослідні установи безпосередньо підпорядковували МСГ УРСР³⁰. Роботою галузевих науково-дослідних установ після закриття у 1962 р. УАСГН також керував упродовж 1962–1963 рр. Відділ сільськогосподарських наук АН УРСР, існування якого було не тривалим, а діяльність будувалась за відпрацьованими раніше схемами. Ліквідація Відділу сільськогосподарських наук АН УРСР у 1963 р. фактично припинила останню спробу координуючого співіснування галузевої науки на основі АН УРСР дотепер, незважаючи на організацію окремих спільних дорадчих комісій і комітетів³¹.

На шляху розвитку наукових основ ґрунтозахисного землеробства УРСР важливим етапом був кінець 1960-х років, пов'язаний із черговою спробою академізації сільськогосподарської науки та створення нового науково-методичного центру із сільського, водного і лісового господарства. Тому, відповідно до постанови РМ УРСР від 5 січня 1970 р. на виконання постанови РМ СРСР від 12 грудня 1969 р. створено Південне відділення Всесоюзної академії сільськогосподарських наук ім. Леніна (ПВ ВАСГНІЛ)³², яке здійснювало координацію та науково-методичне керівництво дослідною справою у галузі сільського господарства УРСР³³. Його діяльність було підпорядковано Президії та РМ УРСР і спрямовано на розвиток теоретичних досліджень провідних напрямів сільськогосподарської науки, забезпечення технічного прогресу, вдосконалення методів наукових досліджень, узагальнення досягнень науки та передового

досвіду в сільському господарстві³⁴. У його складі було створено відділення землеробства, яке здійснювало координацію та науково-методичне керівництво дослідною справою щодо ґрунтозахисного землеробства³⁵.

Заснування ПВ ВАСГНІЛ позитивно вплинуло на організаційні процеси різних напрямів досліджень у галузі сільського господарства. Оскільки розвиток галузевої науки у цей період відзначився подальшим нарощуванням наукового потенціалу, в першу чергу, за рахунок збільшення чисельності та підвищення кваліфікації наукових кадрів³⁶. Також відбулась концентрація наукових сил для вирішення перспективних завдань для розвитку сільського господарства на основі цільових комплексних програм, координуючих виконання фундаментальних і прикладних наукових досліджень та їх виробничу перевірку³⁷. За роки існування ПВ ВАСГНІЛ для Лісо-степу УРСР досягнуто успіхів у напрямі побудови ефективних польових сівозмін з різним насиченням сільськогосподарськими культурами³⁸; опрацювання ґрунтозахисного обробітку ґрунту³⁹. Розроблено комплексний план впровадження кормових сівозмін з вирощуванням травосумішок багаторічних трав на 1980-ті роки для забезпечення достатнього виробництва кормів⁴⁰.

У 1970-х роках на Полтавській ДОСГДС разом з вченими Українського науково-дослідного інституту землеробства розроблено: науково обґрунтовану систему раціональних сівозмін; обробітку ґрунту та інших агротехнічних заходів для боротьби бур'янами; удобрення сільськогосподарських культур з ефективним використанням органічних, мінеральних, вапняних, бактеріальних добрив та мікроелементів⁴¹. Опрацьовано заходи підвищення продуктивності природних кормових угідь і створення культурних пасовищ та сінокосів. Зокрема, лучних сівозмін з різним насиченням просапними культурами; взаємодії багаторічних бобових і злакових трав при посіві простих та складних сумішок з нагромадженням і використанням біологічного азоту; багаторічних культурних пасовищ на низовинних луках і еродованих схилах; агротехніку вирощування бобових та злакових трав на сіно і насіння; агробіологічні основи створення сіяних сінокосів; удосконалення заходів використання пасовищних кормів⁴². Науковці опрацьовували агротехнічні заходи з поліпшення низькопродуктивних пасовищ, що забезпечило підвищення продуктивності земель Полтавської області у 3–4 рази⁴³. Розроблено агротехніку вирощування провідних кормових культур на зелений корм і силос, підбрано культури для зеленого конвеєра, встановлено ефективність вирощування проміжних і сумісних посівів, визначено поживність кормів⁴⁴.

У 1980-х роках на Полтавській ДОСГДС під керівництвом В. В. Гангура, Л. Д. Глуценка, І. В. Крамаренка, П. М. Чапка було закладено багаторічні стаціонарні дослідні ділянки з встановлення різних ґрунтозахисних заходів. Зокрема, у 1987 р. за темою: «Вплив застосування різних систем удобрення на продуктивність культур польової сівозміни, якість урожаю і родючість ґрунту» розроблено системи органо-мінерального удобрення сільськогосподарських культур для отримання високих та стабільних високоякісних урожаїв сільськогосподарських культур⁴⁵; за темою: «Вплив систематичного застосування добрив при різних обробітках ґрунту на продуктивність культур польової сівозміни, якість урожаю і родючість ґрунту» встановлено оптимальні системи удобрення та ґрунтозахисного обробітку для забезпечення відновлення природної родючості ґрунту і підвищення продуктивності сільськогосподарських культур⁴⁶. У 1989 р. за темою: «Розробити з урахуванням виробничого напрямку і різних форм господарювання короткоротаційні сівозміни, що забезпечать відтворення родючості ґрунту, підвищення продуктивності і стійкості агроценозів» здійснено агроекономічне та біоенергетичне оцінювання сівозмін з короткою ротацією у залежності від виробничого спрямування вузькогалузевих господарств⁴⁷, з'ясовано дію розміщення і насичення сільськогосподарських культур у сівозмінах на забур'яненість посівів, водний і поживний режими ґрунту, біологічну активність, урожайність та якість продукції⁴⁸.

Вченими Полтавської ДОСГДС розроблено ґрунтозахисну систему землеробства із використанням науково обґрунтованих сівозмін з різним насиченням зерновими, технічними і кормовими культурами та встановлено їх дію на родючість ґрунту, продуктивність культур і економіко-енергетичну ефективність; удосконалено енергозберігаючі, ресурсозберігаючі та екологічно безпечні і в той же час високопродуктивні технології вирощування зернових, зернобобових, технічних та кормових культур; розроблено екологічно безпечні технології вирощування сільськогосподарських культур з використанням соломи та інших рослинних решток для Полтавського регіону УРСР⁴⁹.

У другій половині ХХ ст. відмічено значні наукові здобутки вчених кафедри землеробства Полтавського сільськогосподарського інституту (нині – Полтавська державна аграрна академія Міністерства освіти і науки України). Вже у першій половині 1950-х років під керівництвом С. І. Ільменєва науковцями досліджено процес розкладання післяжнивних решток багаторічних трав, різних способів зяблевого та парового обробітку з метою збереження вологи у

ґрунті, безполіцевого обробітку за методом Т. С. Мальцева⁵⁰. У другій половині 1950-х років під керівництвом Г. А. Черемісінова опрацьовано агротехнічну характеристику еродованих земель, агротехнічні заходи їх продуктивного використання; розроблено ефективні заходи попередження ерозії ґрунту для колгоспів та радгоспів Полтавської області. До значних наукових досліджень, виконаних професорами С. К. Руденком, М. М. Самбікіним, П. Ф. Тушканом, віднесено обґрунтування ефективного вирощування бобово-злакових травосумішок у ґрунтозахисних сівозмінах; І. Є. Кузьменком, І. Ю. Старосельським – розроблення весняного та літнього ґрунтозахисного обробітку ґрунту у сівозмінах.

У 1960-х роках для Полтавського регіону професором М.І. Осадчим визначено біогенність схилених земель, ефективно застосування системи обробітку ґрунту та удобрення у ґрунтозахисних сівозмінах на еродованих землях, впровадження науково обґрунтованих попередників у зерно-бурякових сівозмінах, використання ефективних кормових культур у післязливних посівах⁵¹. За цими напрямками продовжили напрацювання кандидати сільськогосподарських наук: І.І. Бакума, В. І. Носенко, Г. А. Паламарчук, В. Ф. Сайко, А. П. Фастовець, В. В. Шевелєв та інші. У 1970-х роках під керівництвом О.В. Фісконова розроблено комплекс агротехнічних заходів боротьби з бур'янами та системи пошарового комбінованого обробітку ґрунту в зерно-бурякових сівозмінах з метою зниження потенційної засміченості посівів бур'янами та зменшення застосування гербіцидів у посівах сільськогосподарських культур⁵². У 1980-х роках під керівництвом В. Д. Мухи основним напрямом досліджень стало визначення ефективності сучасних ґрунтоутворювальних процесів, відтворення і регулювання родючості ґрунтів Полтавського регіону. Науковцями Полтавського сільськогосподарського інституту для Лісостепу УРСР встановлено заходи відтворення і регулювання родючості ґрунтів шляхом розроблення й застосування ресурсозберігаючих технологій обробітку ґрунту у різноротаційних сівозмінах; опрацьовано та впроваджено органо-мінеральні системи удобрення з визначенням дії локальних способів внесення⁵³.

Можна зробити висновок, що великий багаторічний досвід і самовіддана праця вчених-аграріїв галузевих вищих навчальних закладів та науково-дослідних установ Полтавщини є джерелом ефективної праці зі створення науково обґрунтованого ґрунтозахисного землеробства, зразком дослідницької та практичної діяльності, виховання славетних фахівців сільського господарства. Глибокі знання і ефективна наукова праця попередніх поколінь вчених є вагомим надбанням для подальшого розвитку галузевих наукових досліджень щодо опрацювання інноваційних технологій ґрунтозахисного землеробства для ґрунтово-кліматичних умов Лісостепу України.

¹ Коваленко Н. П. Становлення та розвиток науково-організаційних основ застосування вітчизняних сівозмін у системах землеробства (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.): монографія. К., 2014. – С. 341.

² Бойко П. І., Коваленко Н. П., Опара М. М. Ефективні різноротаційні сівозміни у сучасному землеробстві // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2014. – № 3. – С. 20–32; Моргун Ф. Т., Шикила Н. К., Татарико А. Г. Почвозащитное земледелие. – К., 1988. – 256 с.; Писаренко В. М., Антоненко А. С., Писаренко П. В. Система органічного землеробства агроєколога Семена Антонця. – Полтава, 2017. – 124 с.

³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. Р-4861. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1.

⁴ Там само. – Арк. 63.

⁵ Там само. – Ф. Р-27. – Оп. 22. – Спр. 513. – Арк. 50.

⁶ Там само. – Ф. Р-4861. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 53.

⁷ Там само. – Ф. Р-4861. – Оп. 1. – Спр. 19. – Арк. 80.

⁸ Там само. – Арк. 83.

⁹ Сесія Загальних зборів Української академії сільськогосподарських наук // Вісник сільськогосподарської науки. – 1960. – № 4. – С. 10.

¹⁰ Там само. – С. 11.

¹¹ У президії УАСГН // Вісник сільськогосподарської науки. – 1961. – № 5. – С. 122.

¹² Співак М. С. Більше активної допомоги науки сільському господарству республіки // Вісник сільськогосподарської науки. – 1962. – № 1. – С. 7.

¹³ У Президії УАСГН // Вісник сільськогосподарської науки. – 1960. – № 3. – С. 90.

¹⁴ Коваленко Н. П. Сівозміни у системах землеробства України (1958–1984 рр.): збірник документів і матеріалів. – К., 2012. – С. 7.

- ¹⁵ ЦДАВО України. – Ф. Р-4861. – Оп. 1. – Спр. 2795. – Арк. 6.
- ¹⁶ Коваленко Н. П. Особистість С. Ф. Третьякова у формуванні наукових основ сівозмін у сучасному екологічному землеробстві // Матеріали науково-практичної конференції присвяченої пам'яті С. Ф. Третьякова. – 2014. – С. 47.
- ¹⁷ Власюк И. И. Исторический обзор и краткие результаты работ за 1884–1954. Юбилейный сборник научных трудов, посвященный 70-летию Полтавской опытной станции. – К., 1956. – С. 8.
- ¹⁸ Горбик Г. Ф. Результати науково-дослідної роботи Полтавської сільськогосподарської дослідної станції // Вісник сільськогосподарської науки. – 1964. – № 10. – С. 114.
- ¹⁹ ЦДАВО України. – Ф. Р-4861. – Оп. 1. – Спр. 2795. – Арк. 12.
- ²⁰ Там само. – Арк. 16.
- ²¹ Там само. – Арк. 17.
- ²² Там само. – Арк. 24.
- ²³ Коваленко Н. П. Становлення та розвиток наукових основ сівозмін у дослідженнях вчених на Полтавській державній сільськогосподарській дослідній станції імені М .І. Вавилова НААН // Матеріали ІХ Всеукраїнської конференції молодих вчених та спеціалістів «Історія освіти, науки і техніки в Україні». – 2014. – С. 67.
- ²⁴ Гриб Н. И., Чуйко В. К. Полтавская Ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственная опытная станция им. Н.И. Вавилова. – К., 1991. – С. 8–9.
- ²⁵ ЦДАВО України. – Ф. Р-27. – Оп. 22. – Спр. 130. – Арк. 33.
- ²⁶ Там само. – Ф. Р-2. – Оп. 10. – Спр. 3235. – Арк. 184.
- ²⁷ Там само. – Ф. Р-4861. – Оп. 1. – Спр. 2809. – Арк. 107.
- ²⁸ Бровенко Ф. М., Калінін Г. А. Науково обґрунтовану систему ведення господарства – кожному колгоспові і радгоспові // Вісник сільськогосподарської науки. – 1958. – № 10. – С. 83.
- ²⁹ Співак М. С. Завдання районних дослідно-показових господарств України // Вісник сільськогосподарської науки. – 1961. – № 9. – С. 3.
- ³⁰ Коваленко Н. П. Становлення та розвиток... – С. 186.
- ³¹ Там само. – С. 187.
- ³² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 85. – Арк. 53.
- ³³ Там само. – Ф. Р-2. – Оп. 13. – Спр. 4255. – Арк. 96.
- ³⁴ Коваленко Н. П. Становлення та розвиток... – С. 188.
- ³⁵ ЦДАВО України. – Ф. 5176. – Оп. 1. – Спр. 65. – Арк. 3–4.
- ³⁶ Там само. – Ф. Р-27. – Оп. 22. – Спр. 519. – Арк. 3.
- ³⁷ Там само. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 127. – Арк. 25.
- ³⁸ Там само. – Ф. 5176. – Оп. 1. – Спр. 385 – Арк. 12–13.
- ³⁹ Там само. – Ф. 5176. – Оп. 1. – Спр. 481. – Арк. 27–29.
- ⁴⁰ Там само. – Ф. 5176. – Оп. 1. – Спр. 292. – Арк. 14–15.
- ⁴¹ Там само. – Ф. Р-27. – Оп. 22. – Спр. 514. – Арк. 45.
- ⁴² Там само. – Арк. 55.
- ⁴³ Ільченко В. А. Досягнення сільськогосподарської науки України – виробництву // Вісник сільськогосподарської науки. – 1972. – № 12. – С. 7.
- ⁴⁴ Коваленко Н. П. Розвиток та удосконалення сівозмін для умов недостатнього зволоження України: історична ретроспектива // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2012. – № 4. – С. 30.
- ⁴⁵ Довгострокові стаціонарні польові досліді України. Реєстр атестатів. – Харків, 2006. – С. 43.
- ⁴⁶ Там само. – С. 45.
- ⁴⁷ Бойко П. І., Коваленко Н. П., Гангур В. В., Корецький О. Є. Енергетичні засади ефективного використання ресурсів у сільському господарстві // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2010. – № 3. – С. 15.
- ⁴⁸ Довгострокові стаціонарні польові... – С. 37.
- ⁴⁹ Коваленко Н. П. Становлення та розвиток... – С. 296.
- ⁵⁰ Аранчій В. І., Кочерга А. А., Опара М. М. Полтавська державна аграрна академія (1920–2015 рр.): історія та здобутки. – Полтава, 2015. – С. 135.

⁵¹ Там само. – С. 137.

⁵² Там само. – С. 138.

⁵³ Коваленко Н. П. Становлення та розвиток... – С. 297.

Установлены достижения украинских ученых высших учебных заведений и научно-исследовательских учреждений Полтавщины относительно развития научных основ почвозащитного земледелия во второй половине XX в. Ученые выяснили, что почвозащитное земледелие максимально базировалось на применении безотвальной обработки почвы и внедрении почвозащитных севооборотов с выращиванием многолетних бобовых трав поперек склона. Определено, что с целью повышения плодородия и уменьшения деградации почвы важным было применение ресурсосберегающих технологий выращивания сельскохозяйственных культур, органоминеральных систем удобрения с использованием растительных остатков, гноя, компостов и зеленых удобрений.

Ключевые слова: развитие, научные основы, почвозащитное земледелие, почвозащитные севообороты, плодородие почвы, деградация почвы.

The achievements of the Ukrainian scientists of higher educational establishments and research establishments of Poltava are set in relation to development of scientific bases of protecting soil agriculture in the second half of XX of century. Scientists found out, that protecting soil agriculture was maximally based on application of till of soil without shelves and introduction of protecting soil crop rotations with till of long-term leguminous herbares across to the slope. Certainly, that with the aim of fertility-improving and diminishing of degradation of soils a resource technologies of growing of agricultural cultures, organic-mineral systems of fertilizer with the use of vegetable bits and pieces, pus, composts and green fertilizers was important.

Keywords: development, scientific bases, protecting soil agriculture, protecting soil crop rotations, fertility of soil, degradation of soil.